

SÁNDOR IVÁN

Mire emlékszel?

Gádor hozott be a főiskolára, ő ismertetett meg Pistivel is. Figyeld, segíts neki, lesz belőle valaki, ha nem issza el az eszét.

Heti egy órát tartottam a dramaturghallgatóknak.

Amatőr együtteseknél dolgoztam.

Nősülgettem is akkoriban.

Pisti az egyik vidéki egyetemen csinált pinceszínházat. Prágában járt, megnézte az előadásokat, itthon folytatta. Pestre jött, raktárakban, padlásokon dolgozott.

Elmentem hozzá, a Klauzál tér közelében egy régi, felvonó nélküli ház negyedik emeletére. Kivilágítatlan lépcsőház málló vakolat. Százéves nedvesség a falakon. Mintha belerendezte volna önmagát a környezetbe, ott állt az emelet fordulójában tépett farmerban, eszelősen gyűrött kockás flanelingben, rojtos mellényben, abszolút biztonságban érezve magát a tekintetek elől, éppen meghúzta a laposüveget.

Megszólítottam, tudja-e, merre van a színházi csapat próbája, nem mondta, hogy itt, nem várta, hogy bemutatkozzam, ő sem mutatkozott be, szó nélkül bevezetett az egyik negyedik emeleti lakásba, később megemlítette, hogy ismer, az egyik barátja a régi egyetemi színpadosokhoz tartozott, így mondta, a régiekhez, ő beszélt neki rólam, nézzem végig a próbát, ha kedvem van hozzá, örülne, ha velük dolgoznék, fizetni nem tudnak, pénzügyekkel nem foglalkoznak. Halkan beszélt, nehéz volt megérteni.

Dolgoztam vele. Később azt mondta, figyelj, az jó, hogy egy dialógus, egy figura érzésvilágának az elemzésében mélyre tudsz menni, mindent a részeire tudsz bontani, ezt a színészei felé fordulva mondta, akik kínzottan próbálták kilihegni a próba fáradalmait, meggyötörten hallgatták, amiért abban a tizenöt perc pihenőben sem engedélyezett lazítást, mindenki számára világossá tette, hogy szó nincs szünetről, további instrukciók hangzanak el, a részekre bontás nélkülözhetetlen, rendelkezél öregem, azzal a képességgel, hogy miközben szét-szeded, nemcsak a szöveget, a szituációt, de még mélyebbre mész, az érzést is...

Fiatalabb volt nálam. A jövő emberének tartották, ha nem issza el az eszét, tették hozzá mindig, ha kibírja az irigységet meg azt, hogy a hatalom a pofájára tapasztja a tenyerét, később fejezte be a mondatot, amikor a színészeit már visszakergette a kis színpadra, ketten maradtunk, nem akartam, hogy a gyere-

kek hallják, mondta az a helyzet, öregem, hogy annyira alászállsz és ismeresz minden részletet abból, amiből a dolgok kialakulnak, de az, hogy mi felé vezetnek, hogy a részletek patológiája hogyan áll össze egy struktúrában, hát az számodra, úgy látom, megközelíthetetlen, öregem, nem akartam a gyerekek előtt mondani, mondhatnám, mondta, hogy ez gyengeség, de engem nem zavar, nekem jó, mert egyenesen inspirálsz arra, hogy abból, amit szétszedtél, próbáld tovább menni, persze egyelőre fogalmam sincs, merre. Átölelte a vállamat, gyere, igyunk valamit.

Jönnék-e be holnap tíz órára a főiskolára, mondta Gádor a telefonba, mutatna valamit, ami engem biztos érdekel. Mit? Na, csak gyere.

Pistivel előző nap beszéltünk Gádorról. Arra kevesen képesek, mondta, hogy ilyen radikálisan szakítsanak a sikeres arcukkal. Ő már a Simi temetésén úgy látta, hogy Gádor mint egy özvegyi fátyolt hajtott a sírba egy maszkot. Emlékszel, mondta, a mozdulatai is meg volt koreografálva, lehetetlen, hogy nem vetted észre, az ilyenekhez van érzéked, emlékszel, úgy ejtette a kalapot a sírba, hogy a karimájánál két ujjal tartva megpörgette, lebegjen a gödör felett, tényleg mint egy fátyol, mint egy fekete madár, olyan lassan szálló és hosszan éneklő emlékezet gyanánt, mondta, biztosan mást mondtam volna, a lassan szálló és hosszan éneklő emlékezet helyett, főleg a gyanánt helyett, de az ő szavai közül ez nem rítt ki, benne volt a képben, ami megjelent előttem, amikor beszélni kezdett Gádorról, láttad már őt az új kalapjában?

Mondtam, hogy nem láttam.

Az új kalapja pontosan olyan, mint a régi.

Megkérdeztem Pistit, hogy biztos-e ebben.

Pontosan olyan, de ezt ő csináltatta magának a színházi szabóságon, ő adta a pontos modellt, mondta, közben úgy nézett rám, mint amikor próba közben néha felém pillantott, hogy mit szólok az instrukciójához.

Csak ne hozza elő megint apámat. Két konyak után rögtön róla kérdezett, hiába háritottam el az érdeklődését, makacsul hajtogatta, hogy faszikám, nem az emlékeidben akarok turkálni, érdekel, hogy dolgozott az apád.

Mikor látta Gádort? – kérdeztem.

Nem engedélyezett kitérőt, olyan lett a tekintete, mint a birkózóé, aki végre fogást talált a másikon, még vicsorított is egy kicsit, tegnap volt itt, ki hívtam a próbára.

Pisti Hamlet-parafrazist próbált három hónapja, hetente megakadt, éjszakákat beszélgettünk át, másnapra szétesett, amit összeraktunk, a gondolataink nem tudtak a szövegben helyet találni, az amatőrök is gyengék voltak, megvárta Gádort az esti előadása után és elhívta a próbára. Gádor azt mondta, a Hamlet nekem tabu, ebben csak Lodovicóig vittem, szó nem lehet róla, hogy a közelébe kerüljek, küszködjön csak, ripacsám, még egy-két hónapig, vacakoljon vele évekig, ha bírja, ezt mondta előadás után, de másnap tízkor ott volt

a próbán, végigülte, hideg volt, nem vette le a ballonját, ült egy alacsony széken hátradőlve, kért egy sámlit, hogy föltehesse a lábát, így szokott pihenni, mondta Pisti, a fekete sálját se vette le, a kalapját se, ami már nem az apád kalapja volt, biztos kapóra jött neki a Simi halála, hogy végre megszabaduljon az apád árnyékától.

A Műegyetem második emeleti stúdiószínpadán próbáltunk.

Pisti belém karolt, magával vonszolt.

Alattunk az Aula.

A lépcsőfordulóban meghúzta a laposüveget. Nyújtotta. Ittam egy kortyot.

Este volt. A folyosók üresek. A lépcsőkorrátra könyökölt.

Na de Tanár úr, valamit azért mondana mégis, ugyan, művészkém, annyira elegendem van a dumából, a koncepciókból, az önmegvalósításokból, annyira elegendem van, hogy mindent értelmezni akarnak, egy szót se, művészkém, mondta neki Gádor, folytassák a próbát, majd meglátjuk, mi jön ki belőle.

Azt a részt próbáltuk, mondta Pisti, amikor Hamlet Horatióhoz fordul. „Minő aljas célokra használhatnak még bennünket...”, és aztán: „Ide csöppent trónra léptem és reményeim közé”, ugye itt a fordulat, kiáltott rám, igen, igen, feleltem gyorsan, csitítóan, a kiáltása mint egy rohanó alak, fölszaladt a következő emeletig, aztán lefutott az Auláig, ugye arról van szó, folytatta, hogy mi vár a szellemi emberre, ha átveszi a hierarchia küzdelmeinek törvényeit, holott ő abban idegen, ott annyira védtelen, hogy csak közeledik hozzá, máris vesztésre áll, elmondta ezt Gádornak is a próba után.

És mit felelt?

Hát ez az, semmit nem felelt, hanem egyszer csak ordítani kezdett, hogy lehet persze, lehet, hogy erről van szó, de az is lehet, hogy másról van szó, Gádor ordított, ordította Pisti, teljesen ki van a pali, érted, ordította Pisti, a pali kész, valami olyat ordított, hogy nullpont, mindent el kell felejteni, na ne basszon már ki velem, Tanár úr, mi az, hogy *mindent*, hát ez az, ordította Gádor, aztán azt mondta, mondta Pisti elcsendesedve, hogy beszéljem meg veled.

Legyintett, eltávolodott a párkánytól, elindult a homályos lámpákkal megvilágított folyosón, úgy éreztem, vele kellene mennem. De nem mozdultam.

Visszajött, megállt mellettem. Azt vártam, hogy folytatja, amit elkezdett mondani. Hallgatott. Akkor vettem észre a tekintetében a rémületet. Nem tudom, hogy ő fordult-e el, mert nem akarta, hogy lássam rajta, vagy én, mert nem akartam, hogy érezze, felfedeztem, amit titkolni próbált.

És mintha ami történt, egyszer már megtörtént volna. Holott akkor jártam először az épületben.

Minden más eltűnt. Az is, ami körülött bennünket, az is, amiről szó volt közöttünk. Csak a rémületének a felfedezése maradt meg. Azt hiszem azért, mert valami ismerőset pillantottam meg benne.

De mitől rémültem meg? Miért olyan ismerős nekem ez az érzés? A Gellért tér felé indultam. Az Erzsébet hídon jöttem át a pesti oldalra. Átvágtam az InterContinental Szálló előtt a Duna-parton, aztán a Vörösmarty téren. Megfordultam. Megtettem ugyanazt az utat vissza a Műegyetem központi bejáratához.

Nem tudom, meddig álltam ott.

Nem tudtam, hogy mitől volt ismerős a rémület a Pisti tekintetében, meg bennem is.

Újra elindultam ugyanazon az útvonalon, amin egy órával előbb. A híd közepén, ahonnan a pesti oldalt a legjobban lehetett látni, megálltam. A templom. A szálloda. A Kossuth Lajos utca torkában álló épületek. Próbáltam magamban kiegészíteni a képet azzal is, amit nem láthattam, de ismertem. Minden hasonló volt ahhoz, amit így elképzeltem, de mégsem volt ugyanaz.

Azért mentem vissza, azért mentem újra végig ugyanazon az útvonalon másodszor is, hogy rátaláljak annak az érzésnek az indítékára, ami az emeleti lépcsőre könyökölve eltöltött.

Azon az estén eszelősen kerestem valamit, amiről nem tudtam, hogy mi. Bementem az InterContinental halljába. A Kedvesben rendeltem egy fél rumot, ahogy kihozták, lehajtottam, fizettem, kétszer körüljártam a Vörösmarty teret. Leültem egy padra. A járókelők alakját mintha csak rávetítették volna az áruház kirakatüvegeire. A padon ülve mintha harmadszor is visszamentem volna az egyetem épülettömbjéhez. Mint egy nyomozókutya. Már nem a Pisti tekintetében megjelent rémületet láttam, amit az keltett fel benne, hogy nem talált megoldást, Gádor sem tudott megoldást ajánlani neki, és ezzel belőlem is előhívta a mindig is bennem gomolygó csőd érzését. A padon ülve arra gondoltam, hogy amikor elindult a második emeleti folyosón, utána kellett volna mennem, végre ott volt az alkalom, bejárhattam volna egy utat, hiszen minden ugyanolyan volt, mint huszonöt éve, a falakra függesztett, tervrajzok, a tárolókban elhelyezett tizenkilencedik századi hídpillérek, benyitva egy terembe, amelyik talán most is rajzterem, az ablakához lépve elképzelhettem volna azt, amit Gábor írt le a naplójában, a túlsó parton a szovjet tankok lassú kúszását az utca egyik oldalán, az embertömeg hullámozását a másik oldalon.

Nem tudom, meddig ültem a padon. Eltűntek már a későesti sétálók. Ebből gondoltam, hogy sokáig ülhettem ott. Elindultam a Deák tér felé. Kétszer körüljártam a rendőrkapitányság épületét. Akkor figyelt fel rám a kapuban álló éjszakai ügyeletes, azt hiszem tiszthelyettes volt, amikor másodszor mentem el előtte. Nem gyorsítottam, nem akartam felhívni magamra a figyelmet. A Népköztársaság útjához értem. Elhatároztam, hogy lassítok, megállok, visszanézek. Nem lassítottam, nem álltam meg, nem néztem vissza. Nem akartam szembe-sülni azzal, hogy ha onnan talán nem is láthatom a rendőrkapitányság épületét, akkor az épületből sem lehet odalátni.

Mióta Liv járt ott és elmondta a kudarcát, nem foglalkoztatott ez. Lehet, hogy amikor a Műegyetemről eljöttem, amikor kétszer visszamentem, amikor az utcákon bolyongtam, a téren, a padon mindvégig mégis erre a pillanatra készültem.

A kamrában volt egy zseblámpa. Lementem a pincébe. Óvatosan lépkedtem, nem akartam a házmestert felzavarni. A vasajtó nyikorgott. Lábujjhegyen haladtam végig a nyirkos folyosón. Minden lakáshoz tartozott egy lécajtós rakodótér.

Sokáig bajlódtam a lakattal.

A régi hajókofferen volt egy műanyaglavór tele szerszámokkal. Nem emlékeztem, hogy valaha is szükségünk lett volna a szerszámokra. Leemeltem a lavórt, a betonra tettem. A hajókofferen is volt egy lakat. Az könnyebben nyílt, pedig nagyon régi lakat lehetett. Utoljára én használtam, amikor Gábor ötvenhatos naplóját odarejtettem. Kiemeltem a koffer mélyéről a terepszínű kemény dossziét. Visszazártam a lakatot. Visszatettem a csavarhúzókkal, fogókkal teli műanyaglavórt a tetejére. Bezártam a pincét. Lábujjhegyen mentem végig a lécajtók közötti folyosón.

A szégyenem történetét vittem magammal.

Mint amikor valaki elmosódott szövegre kezd írni.

Az utam az egyetem második emeleti lépcsőparkányától a Hajós utcai pincéig, aztán fel a lakásba, aztán a dosszié elhelyezése a komód legalsó fiókjába mintha ráírás lett volna a Gábor naplójának szavaira. A kudarcom története, a szégyenemtől való megszabadulás korcs kis kalandja.

Üldögéltem a karosszékben.

Felálltam.

Rendet kellene végre rakni. Minden szanaszét. A szekrény nyitva. A heverőn fehérenműk. A komódfiókban összekeveredve levelek, dossziék, fényképek.

Hette fél évvel Liv elutazása után költözött hozzám. Henriette volt a neve. Az, hogy mindenki Hettének nevezte, már az első találkozásunkon arra emlékeztetett, hogy Liv is csak egyszer mondta ki a Líviát, amikor bemutatkozott a rue de la Gaïten.

Hette tíz évvel fiatalabb volt Livnél. A Pannónia Stúdióban fiatal lányhangokat szinkronizált, mindig az aznapi szerephangján beszélt velem is. Karcsú volt, a profilja olyan, mint a csikóé. Mintha gerincferdülése lett volna, de ez csak akkor látszott, ha meztelen volt, sem a járását, sem a testtartását nem befolyásolta. Lehet, hogy a bal lapockáján egy elég nagy anyajegy ellensúlyozta a gerinc gyengéd elhajlását.

Egyszer megkérdeztem tőle, nem gondolták-e gyerekkorában a szülei, hogy le kellene szedetni az anyajegyét.

Miért, nem szép a hátam?

Éppen háttal állt, a fürdőszobába indult, kilépett a bugyijából, úgy nézett vissza, mintha régen hallott hangon a múltjából szóltak volna utána.

Az egyetemi együttesben ismertem meg. A régiiek, akikkel Párizsban is együtt voltunk, szétszéledtek. Néhányan vidéken, néhányan a fővárosban játszottak, volt közöttük, aki disszidált. Hette nem volt tehetséges, de a hangjából nagyon sokat lehetett kihozni, a szinkronszínészettel elégedett volt. Ismerte Livet, mindent tudott rólunk, egyetlen kis bőrönddel érkezett, amikor megállapodtunk, hogy egy időre összeköltözünk, meglátjuk, mire megyünk egymással.

Egy év múlva csomagolt. Ugyanabba a kis bőröndbe, amivel érkezett.

Elmész?

Elmegyek. Te akarod.

Egy szóval nem mondtam.

Nem mondtad, de szeretnéd.

Elindult. Akkor láttam először, hogy felöltözve is kissé jobbra hajlik a felsőteste.

Utánamentem, az arcát akartam megsimogatni, de lecsúszott a kezem, a nyakát és a vállát simítottam végig. Szájon csókolt, nagyon hosszan, kezében a bőrönddel. Az előszobában, mielőtt kilépett, azt mondta, menj a francba, Zoltánka.

Júlia hosszabb ideig maradt nálam, két-három hónaponként hazament az anyjához, aki az első házasságából való kisleányt nevelte. Ilyenkor egy hétig ott volt. Rádióriporter. Trabanttal járt, volt egy második házassága is. Ragaszkodott hozzá, hogy menjünk el a közjegyzőhöz, mielőtt hozzám költözik. Fekete volt, lány tekintetű. Puhafényű barna szeme volt, teljes ellentétben a már harmincöt évesen is rovátkált arcborcával. Mindig mosolygott, akkor is, ha komor volt, akkor is, ha csapkodta a bugyijait.

Néha megkérdeztem, hogy csinálna mégis egy kis rendet a holmijai között, úgy éreztem, ami hozzátartozik, ő maga is, mosolyogva, puhafényű tekintettel és egyre kőkeményebb arcvonásaival ráhullámzik a szobára, a lakásra, s egyszer majd elönt mindent.

Ha lehetne, kértem, ha lehetne.

Leült a karosszékre. Ide figyelj, Zoltánka, nem csinállok rendet, ez nem a mi otthonunk, ez még mindig az apád lakása és az is marad.

Miért hívsz te engem Zoltánkának?

Nekem nem szabad?

Olyan éles hangon kérdezte, hogy Hettét juttatta eszembe, neki akkor volt ilyen a hangja, amikor egy terroristalányt szinkronizált.

Júlia is visszafordult az előszobába, amikor elment. Ő nem lépett hozzám, hogy megcsókoljam, de láttam rajta, várja, hogy én lépjek oda hozzá. Megcsó-

koltam. Nem emlékszem, hosszan-e, röviden-e. Puha, meleg volt a szája, nem csókolt, de a puha, meleg szája mintha ragaszkodóan visszacsókolt volna mégis. Őt is megsimogattam, ő is azt mondta, mutatóujját az ajkától felém dobva, mint aki testvéries puszit küld, menj a francba, Zoltánka.

Gádor megkérdezte, mi hírem van Livről. Mondtam, hogy semmi. És mióta? Mondtam, már igen régóta. Hát nem gondolta. Ezt úgy mondta, mintha tudott volna valamit Livről és meglepte, hogy én ezt nem tudom. Amikor hármásban voltunk, néha felfedeztem Gádor hangjában egy olyan árnyalatot, amivel mintha tudtára akarta volna adni Livnek, hogy szívesen lefeküdne velem, s ha Livnek is kedve lenne hozzá, akkor úgy kellene megtörténnie, hogy ne zavarja meg sem Liv kapcsolatát velem, sem az én kapcsolatomat Gáddal. Élveztem ezt a kihívást. Nem azért, mert olyan biztos voltam Liv minden más közeledését elutasító hűségében. Tetszett, hogy Gáddal fel sem merül a majdnem harminc év korkülönbség, tudtam, hogy ha Liv belemenne a játékba, benne se merülne fel a korkülönbség, jó volna, ha hatvanéves koromban én is így nézném a nőket.

Másnap mennék-e be a főiskolára?

Gádor hangja szokatlanul halk és távoli.

Fél tízkor beültem az Erzsike pókhálósarkába, kértem egy fél vodkát. Gádor szokatlan telefonhangjából úgy éreztem, hogy fel kell készülnöm a találkozáshoz.

Lehajtottam. Kértem még egyet. Idősebb felszolgáló hozta, lehetett már ötvenéves, valószínűleg kiségitő, rám nézett, mikor letette a második vodkát, s olyan kurvás meghittséggel azt mondta, sok lesz, fiúka.

Gádor telefonhangjából azt éreztem, hogy ami vele nem történt meg még, én legalábbis nem tudtam róla, szóval olyan volt a hangja, mint aki azt mondja, a padlón vagyok öregem, gyere.

Hát ettől én is ugyanazt éreztem. Lehet, hogy a két vodka hatására, lehet, hogy csak a kiszuperált vagy talán még ki sem szuperált ribanc figyelmeztetésére, aki tudta, hogy egy ilyen vékony, szemüveges fickónak sok három perc alatt két vodka.

Gádor a Főiskola folyosóján várt. Üdvözölni akart, de nem jött ki hang a száján. Ezen ő is meglepődött. Amikor meg tudott szólalni, olyan volt a hangja, mint egy mutáló kisdíáké.

Voltam-e a Pisti próbáján? Voltam, mondtam. Még mindig maga alatt van? Még mindig. Képzeld, mondta Gádor, ordított velem, a fickó kész, csőd, csőd, hogy én mondjam meg neki, érted? mit mondjak meg én? miért én? honnan? honnan? honnan?...

Mintha az ismétlésbe akarta volna elrejtetni, amit megláttam a tekintetében, amikor kiléptem a liftből?

Mondd, ittál? – kérdezte.

Az Erzsikében két vodkát.

Szóval... ittál.

Két vodkát.

Az semmi, de bűdös.

Belém karolt. Maga után húzott.

A tekintete bocsánatkérő volt.

A belső udvarra néző folyosóablaknál állt meg. A meglepetése a megszólalásra való képtelenségén, amin azért rutinosan átjátszotta magát, most már érdeklődéssé változott. Mintha nem is irántam, mintha önmaga iránt.

Az ablaküvegben láthatóak voltunk mind a ketten. Láttam, ahogy néztem a tükörképét, amint belefeledkezik az arca látványába, a tekintete olyan volt, mint egy fiatalemberé, amilyennek a régebbi szerepeiben megismertem, de a kölykös arc egyszerre egy vénember arcává változott, amilyen tíz-húsz év múlva lehet majd, gondoltam. Úgy nézte önmagát, mint aki a rendezőasztaltól azt a színészt figyeli, akinek instrukciót akar adni, eltűnt az arcáról a tehetetlenség, feszültség váltotta fel, mintha valami olyan eseménnyel találkozott volna, ami máris munkára készíti.

Az ablak egyik szárnyán a két üveg között lehúzott fekete roletta volt, de a másik szárnyon be lehetett látni a belső udvaron túl az egyik szobába.

Egy fürdőköpenyes nő és egy rohangáló kisiú.

A kisiú pakolni kezdett, de nem iskolatáskába, tíz óra volt. Nem lehetett látni, hogy mit pakol. A nő frottírköpenye bordó színű. Kisietett. Azt hiszem, Gádor ugyanarra gondolt, amire én, hogy fehérműben, meztelenül vagy felöltözve jön-e vissza a nő.

Félmeztelen volt.

A kisiú már nem volt ott. A nő mintha búcsút intve utána szólt volna.

El akarja kérni tőled az apád rendezőnaplóját. Mondta?

Nem mondta.

A nő előrehajolt. Apró szép mellei voltak, rezegtek. Kezdet kibújni a bugyijából.

Nem merte mondani neked, de nekem mondta, biztos tudta, hogy el mondom neked... padlón van a pali... kész... teljes csőd... nem szoktál vodkát inni.

Ritkán.

A nő háttal állt. A fenéke is szép formájú volt.

Most ez nekünk vetkőzik? Gádorról tudhat. Minden nap tízkor az órája előtt itt megy el a folyosón. A nő neki vetkőzik, a kisiú megzavarta. A nő felnéz, látja, hogy a fekete redőny le van húzva, erre a jelre elkezd...

Gádornak nincs tízkor órája. Csak kérte, hogy jöjjen be.

Hagynátok már a francba az apám naplóját?

Neki mondd!

Ordítóztál vele? Azt mondta, semmit nem tudott kihúzni belőled.

A nő másik bugyit húzott. Állva. Szépen rugózott közben. Úgy csinálta, mint akinek öröme van a testében. A melltartóba külön-külön szeretettel helyezte be a kebleit.

Várj, mondta Gádor, az kétségtelen... szóval... lehet, hogy én is ordítóztam... hát az lehet kérlek alássan... padlón van a fickó... gyere... hagyjuk már a francba ezt a nőt...

Az osztályteremben le voltak eresztve a fekete ablakredőnyök.

Megállt az ajtóban. Hátról érte a fény, a folyosóról, de tett egy kis mozdulatot, jól láttam, hogy csinálja meg a maszkot, amivel néz engem.

Meg akarta előzni azokat a pillanatokat, amikor belépünk az elsötétített terembe és már nem látjuk egymást?

Megváltozott a tekintete. Mintha nem is az öltözőtükör előtt próbálna, hanem már a színpadon lenne.

A kölykös hányaveti maszkját készítette. A dacos lázadóét, amit ismertem a háború után készült filmből, nem azért kapta a szerepet, mert már akkor olyan jó színész volt, hanem mert képes volt erre a tekintetre, az iszonyat elleni tiltakozásra, s ez nemcsak a háborúnak, a politikai ítéleteknek, a pusztításnak szólt, szembeszegülés volt az élet univerzális megrontottságával, álltunk, én már a teremben, ő meg az ajtóban, a tanácstalanságunk mélyére zuhanva, de ő már mintha tudta volna, hogy mivel próbál vitézi maszkban szembehelyezkedni.

Mondta, hogy üljek le.

Hátraszólt: kezdhetünk.

Akkor vettem észre, hogy az egyik falra vetítővászon van akasztva.

Mögöttünk berregni kezdett a vetítőgép.

Mezítelen felsőtestű fiatalember jelent meg a vásznon. Csak egy ágyékkötő volt rajta. Tonettszéken ült. Egy hang szólalt meg franciául, felszólította a vásznon látható hat férfit, hogy mondják el egymás után a Hamlet nagymonológóját. Először úgy, mint öregeberek, akik már semmit sem várnak az élettől. Aztán úgy, mint fiatalok, akik még semmit nem tudnak az életről. Aztán úgy, mint akik érteni vélik a szöveget, s közben figyeljék a fiatalembert, lépjenek a tekintetével párbeszédre, aztán kórusban ismételjék meg a szöveget, s mindenki úgy mondja, ahogy azt az arcot maga előtt látva meg kívánja ismételni.

Jerzy Marion próbájának egy kópiáját vetítették.

Sohasem beszéltünk arról, hogy én ezt a gyakorlatot láttam a Theatre des Montparnasse-ban.

Megköszönte a technikusnak a vetítést.

Ültünk egymás mellett.

Azt mondta, hogy állatian, így mondta, bánta az ordítózását előző nap, de aztán azt bánta meg, hogy megbánta. Este még háromszor levetítette egyedül,

a technikus nélkül a kópiát. Semmi. Semmi. Nulla. Ezt próbálta magyarázni a Pistinek is, de tudja, hogy baromságokat mondott, észveszejtő baromságokat.

Csak annyit mondott, hogy ordította vele és a padlón vagy.

Igyekeztem szelíd hangon beszélni.

Mondd, öregem, kérdezte, nem volt sok neked ez a két vodka?

Sok volt, de arra azért emlékszem, hogy a Pisti mit mondott.

Ide figyelj, faszikám, gyönyörű dolgokat talál ki az ipse, figyelj, veled nem fogok ordítani, gyönyörű dolgokat, azt még sehol nem játszották el, hogy Hamlet azért bukik le, mert belép a hataloméért folytatott játékba és ott neki alul kell maradni, de hát az itt a bökkenő, faszikám, hogy van egy mélyebb dolog és a Pistinek erről gőze sincs, gőze sincs a Jerzy Marionnak sem, az itt a bökkenő, hogy mikor a nagymonológ után azt mondja, de csöndesen a szép Ophélia jó, vagyis a nullponton ugye maszkot vesz magára, eddig is rejtve volt, de most nem dobja el, csak átcsereéli, minden, ami történik, ugyanúgy szerepjátszás, csak más a szerep... van az egyik réteg mögött egy másik... mélyebben... érintetlenül... fogalmamsincs, hol... de neki sem...

És?

Ezt kellene elmagyaráznod neki.

Miért nekem?

Felállt. Felkapcsolta a villanyt.

Mesélek egy gyönyörű baromságot. Azért mesélem el, faszikám, mert nem tudok mást, momentán semmi mást, érted?... ne félj, nem fogok ordítani... olvastam egy paliról, aki egy életen át írja a szonettjét arról, hogy egy életen át írja a szonettjét, de a szonett nem olvasható, csak az, amit leír arról, hogy egy életen át írja...

Olyan volt az arca, mint egy vázlat, amit még ki kell dolgozni, s a munkát azzal kezdi, hogy a szemekben megcsinálja a fényt.

Megkérdeztem tőle, hogy a kópia a főiskoláé-e.

Lófaszt, öregem. Az enyém. Én hajtottam fel. Persze te láttad az eredetét.

Soha nem mondtam, hogy láttam.

Livtől tudom, faszikám.

Kimentünk. Éles napfény vágott be a folyosóra. Gádor megkérdezte, így kérdezte, különben mi van vele. Mondtam, hogy nem tudom, fogalmam sincs.

Hát, irigyeltelek érte.

Tudom.

Azt is, hogy szívesen lefeküdtem volna vele?

Persze, azt is... Mondd, tényleg nem te kezdted ordítani Pistivel?

Ó, hát ki emlékszik már az ilyesmire... Ide figyelj, miért nem utazol el hozzá?

Mondtam, hogy nincs nyugati útlevalem.

Még mindig? Hát ez egy baromság.

Baromság...

Tudod mit, ma rádiófelvételem lesz a Majorral, szólok neki.

Nem szeretném.

Mi az, hogy nem szeretnéd, ne is tudj róla.

Nem emlékszem rá biztosan, de azt hiszem, nyolcvanegy decemberében Budapesten is nagy havazás volt.

Anyám mondta, hogy harmincnyolcban, amikor születtem, alig lehetett járni a hótól az utcákon.

Nyolcvanegy novemberében egy este megállt a szobaajtóban. A zöld köntöse volt rajta.

Van néhány köntöse, pongyolája, miért viseli ezt a nagyon régit?

De nem volt kedvem megkérdezni, nem volt kedvem elvándorolni vele az emlékeibe, hogy elmondja, még lánykorából való talán a köntös, vagy negyvennégy telén talán ezt kapta magára a bunda alá, amikor a bombázások idején lerohantunk a pincébe.

A fény tette talán, mintha keretben jelent volna meg egy kompozíció alakjaként.

Te állat, hiszen ez ugyanaz a palackzöld bársony, mint amiből a régi zakó készült.

Vajon apám ötlete volt, ajándék, vagy anyámnak jutott eszébe, fiam, kelne nekem ugyanebből az anyagból, lehetne egy köntöst is csináltatni a Gézával?

Apám színházi szabójának Géza volt a neve. Ez is akkor jutott az eszembe, amikor anyám megállt az ajtóban. Ha a negyven év alatt bárki megkérdezte volna a szabó nevét, nem tudtam volna megmondani.

Azt sem, hogy anyám miért szólította a tizenhat évvel idősebb apámat fiának.

Mintha az anyai nagyanyám is néha így fordult volna a nagyapámhoz.

Apám talán azt felelte zakópróba közben, Géza úr, már tegnap is akartam mondani, hogy tegyen félre egy köntösnek valót ugyanebből a művésznőnek, egy olyan svejfolt, de lent harangszabású köntösnek valót, a részleteket beszélje meg velem.

Géza úr, hagyjuk a francba ezt a zakót, inkább csináljon a feleségemnek egy jópofa köntöst, tudja, milyenre gondolok, jó ha tudja, mert nekünk fogalmunk sincs róla, a feleségemnek sem jutott volna az eszébe, ha nem látná, hogy éppen próbálunk.

Biztos, hogy köntöst mondott, nem pongyolát.

Anyám megkérdezte, dolgozom-e, mondtam, hogy próbálok dolgozni. Tudta, mi az ráhangolódni, készülni, komolyabban is vette, hogy az én fejemben éppen mi minden járhat, mint én. Már heti két órám volt a főiskolán. Gá-

dor azt kérte, csináljak egy komplex stúdiomot, így mondta, a húszadik századi színházi műhelyekről Sztanyiszlavszkijtől Grotowskyig, frissítést szeretne, fogalma sincs, van-e értelme az ilyesminek, próbáljam meg.

Anyám bólogatott, mikor elmondtam, persze, nem akar zavarni, csak azt akarja mondani, hogy tíz nap múlva koncerteznek Varsóban, nagyon szeretné, ha vele utaznék, tudod búcsúkoncert, lesz majd itthon is, a kvartett egykori tagjai azt találták ki, hogy a régi felállásban menjenek Varsóba, ugyanazzal a műsorral, amivel először ott játszottak együtt ötvenhétben.

Nagyon szeretném, ha velem jönnél.

Nincs útlevélem.

Már szoltam a Filharmóniánál, azt mondták, ha nekem olyan fontos, kihozzák a szocialista országokba szólót indulásig.

Ha neki olyan fontos... Vannak izgalmas színházak Varsóban, megnézhetek egy-két előadást, gondoltam.

Hát ha a kádereid olyan ügyesek, hogy elintézik az útlevelet...

Neki nincsenek káderei, egyszerűen bejelentette. Később tudtam meg, hogy feltételként szabta meg a Filharmóniánál az én utazásomat.

Az erkélylépcsőn találtam már csak helyet. A koncert kezdete előtti percekben beengedték azokat is, akiknek nem volt jegyük, de nem tágitottak a hallból.

Anyámat a dobogón előre engedte a primárius.

Mintha nem tartaná a hangszerét, hanem belékapaszkodna.

Talán a négy szék kissé hevenyészett elhelyezése tette, hogy magányosan ült a jobbszélen.

Jobban leolvasható volt a zene az arcáról, mint régebben.

A hátát a széktámlának feszítve játszott mindig, most előrehajolva. A felsőteste a vonóhúzás lendületét követte.

A társai is megéreztek a változást. Mintha nem egymással, hanem kizárólag vele keresték volna az összhangzást, hogy felvezessék azokat a pillanatokat, amikor az éjszakai hangokat a cselló átveszi a hegedűszólamtól.

Hallottam tőlük nem egyszer a VI. vonósnégycet. Megfigyeltem ezt a cselló számára kivételes alkalmat. Most mintha benne lett volna a hangzásban, hogy ő maguk is odahagyva valamit, búcsúznak.

Azt mondta, mondta anyám még mindig felhevülten emlékezve, mikor régen a hajdani hazajövetele után beszámolt, azt mondta a koncert után a cukrászda asztalánál, hogy azt szólaltattuk meg, ami a géniusz kompozíciójának a lényege, mondta anyám. Andrzej lelkes szavait ismételve, így mondta, hogy a búcsút szólaltattuk meg abból, ami már végleg a mögöttben van, nem úgy mondta, hogy végleg mögöttünk van, mondta anyám, hanem úgy, hogy a mögöttben, nagyon pontosan beszél franciául, nem tévedhetett.

Mielőtt sötét lett a nézőtéren, felfedeztem Andrzejt, a földszinten ült, a negyedik sorban, a szakmai helyen.

Anyám otthon gyakorlás közben egy délután, mikor megkérdeztem tőle hogy nem inkább pihenne, mosolyogva azt felelte, hogy na, de fiam, mindenkire vonatkozik, amit Bartók a szigorú szellemi helytállással alkotott életrendről gondolt.

Nem illettek hozzá az ilyen szavak.

Most ezt hallottad valakitől vagy olvastad?

Hát nem te mondtad a múlt héten, mikor hazajöttél az Építész pincéből?

Ezért mosolygott.

Nem jártam sokat az Építész pincében. Az egykori párizsi utam után me-részkedtünk oda először ketten-hárman az együttesből. Kortyolgattunk a beszélgetések bódító, nyomasztó keverékéből.

Mélytengeri világ volt, ahová csak olyan szellemi bűvárfelszereléssel lehetett leszállni, amire a Nagyoknak, akik ott üldögéltek, nem volt szükségük, hiszen hozzáformálódtak már a szigorú és folyamatos jelenléthez, amit a társaimmal etikai kódexnek neveztünk el, olyan magatartásnak, amit naponta újra kell kialakítani, mert a körülmények nyomása felemészti, az életre hívása és a benne való őrlődés egymást feltételezi, ettől olyan, mondogattuk a szavakat keresve, mint a mélytengeri lényekre nehezedő nyomás. De hogy ez valójában mit jelent, arról éles vitákat folytattunk, érvényes meghatározásra nem jutot-tunk, abban egyeztünk meg, hogy az, amit ott hallunk, amit azoknak az írók-nak a könyveiben olvastunk, azoknak a festőknek a képein láthattunk, akik a homályos pincében a főhelyeken üldögéltek, szóval az nem egyszerűen a mű-vészetüket jelenti, többet, semmiképpen nem valamiféle üdvtörténetet, egyi-künk azt mondta, szerinte a lényeg az, hogy amiről szó van, az nem is heroisz-tikus, nem is parodisztikus, mint a legtöbb megközelítés, jó, de akkor milyen? ez így ellenszenvesen teoretikus volt a számomra, dadogtunk, motyogtunk, rögtönözgettünk, elég nevetségesek voltunk, feszülten hallgattuk a Nagyokat a szerda estéken, és izgalmat hozó felfedezés volt, mert könnyebbé tette az al-kalmatlanságunk elviselését, mikor felfedeztük, hogy ők ugyanúgy nem tud-nak pontos értelmezéseket találni a saját kérdéseikre, mint mi. Egyik társam később csendes diadallal számolt be róla, hogy feltett egy kérdést, amire mi nem találtunk választ, és képzeljétek, mondta, mindenki hallgatott, nagy csend volt, végre a szakállas költő vagy festő, vagy filmrendező, ezt felelte, éppen arról van szó, hogy ezekre a kérdésekre nem válasz nincs, hanem nyelv nincs, erre csak a mű nyelvéen lehetne felelni, szigorú szellemi helytállással áthatott életrenddel, ami nemcsak a mű létrehozásának az alapja, hanem a műben magában szólal meg, mint például Bartóknál, erről számoltam be anyámnak, eszembe jutott, amikor mosolyogva folytatta a gyakorlást, azon a délutánon, igen, persze én mondtam neki, amiről tovább vitatkoztunk a társaimmal, hogy

hát hová lehet egyáltalán eljutni egy még ismeretlen nyelvvel, megfogalmazhatatlan volt, de ezt természetesnek vettük az útonlét a fontos, a csóddal ez állítható szembe, jelentettük ki, és amikor Pisti csődjével találkoztam, amikor Gádor szembesített azzal, hogy fogalma sincs róla, hogyan találjon megoldásokat, ugyanez jutott az eszembe.

A VI. vonósnegyes utolsó tételéhez értek.

A közönséget felbolygatta a muzsika.

A baloldalamon ülő nő a mellette ülő férfihez szorult. A jobboldalamon ülő hozzám simult. Nem láthattam az arcát, olyan közel volt, de éreztem, hogy az érintés nem nekem szól, bárki ülhetett volna mellette, a közös átélést kereste.

Nem is tudom, ő simult-e hozzám vagy én hozzá, a könyökünk már eddig is összeért.

A jobb kezem a combomra csúszott. A bal keze a combjára csúszott. Az arcunk olyan közel került, mintha így akartuk volna megérinteni egymást.

Nem tudtam tapsolni, nem volt rá helyem. Akik a lépcsőkön ültünk, úgy próbáltunk feltápáskodni, hogy egymásba kapaszkodjunk.

Anyám a zeneszobából a csuklómnál fogva vonszolt végig a földszinti folyosón. A tapsoló közönség a kapunál elállta az utat. Magasra emelte a hangszert, úgy próbált áttörni a tömegen.

Kiáltásokat hallottam.

Lengyel, magyar, két jó barát!

Ez szokatlan volt koncertközönségtől. De az utcán nem a koncert közönsége gyülekezett. Gumicsizmás, bekecses férfiak özönlöttek kiáltozva a bejárathoz.

A Hotel Europeiskinél szálltunk ki a taxiból. Nagy pelyhekben hullott a hó. A recepció üres volt, a pult mögött sem állt senki. Andrzej lépett hozzánk a néma hallban. Szmoking, fehér csokornyakkendő. Anyám újra megragadta a csuklómat, gyere, gyere.

Elindult vissza a bejárathoz.

Andrzej eléje állt, ennie kell valamit, jöjjenek, vacsorázzunk.

Ó, hát maga kedvesem, mindenhol ott van, mi maga, esztéta vagy sífutó?

Iszunk egy pohár pezsgőt a koncertre, mondja Andrzej, dél óta nem evett, ennie kell, jöjjenek.

Rá kellett kiáltanom, mert húzott a bejárathoz.

Kapóra jött neki, hogy felemeltem a hangomat, ő is felemelte a hangját, majd eszünk később, most nem fontos.

Karon fogtuk két oldalról, mire az étterembe vezető üvegajtóhoz értünk, velünk nevetett.

Kerek asztal, három, személyre terítve, konyakospoharak, pezsgőspoharak, borospoharak, vizespoharak, mártásos tálak, türkiz kristályvázásban vörös rózsacsokor.

Mint ejtőernyősök a földet érés pillanataiban a katonatársat, úgy emeltük rá két oldalról tartva az egyik székre, s mintha kemény edzéseken gyakoroltuk volna, közben kihámoztuk a bundájából. A pincér szilvakék szmokingkabátban, ugyanolyan színű csokornyakkendőben átvette a fehér rózsacsokrot, amit anyám a koncerten kapott és addig én szorongattam, elsietett, egy perc múlva ólomkristály vázában hozta vissza, a vörös csokor mellé helyezte. Andrzej hercegi intéssel háritva el a pincért kitöltötte a pezsgőt. Elviselhetetlenül kedves, mondta anyám, jó, ahogy gondolja, comsome, persze, kaviár, jó, persze, ahogy gondolja, nevetett, mintha máris becsípett volna, pedig nem ittunk még egy kortyot sem.

A szeme csillogásában nevetés közben is volt egy résnyi homály.

Úgy éreztem, azért nem néz rám, mert megérezte, hogy észrevettem ezt a homályt.

Lutoslawskit kellene játszania. A Gordonkaversenyét. az „ad libitum” részekben hatalmas lehetőségek vannak a fantázia szárnyalására. Andrzej ezt felém fordulva tette hozzá. Rendkívüli technikai érettséget kíván a dodekafóniája, mondta, mert nem formális, mély lelki mozgatóerők vannak, ha Lutoslawski Gordonkaversenyét eljátszaná, fordult újra anyámhoz, vissza lehetné térni Bartókhoz a megszerzett tapasztalatok nagymértékben, így mondta, hasznosíthatók, közbevágtam, jó, jó, de gondolja, hogy van erre közönség?

A hideg húst szeletelte éppen a tányérján. Vékony ujjai voltak, májfoltot nem láttam a bőrén, de a kézfején átütöttek a kék erek, megállt a kést, a villát tartó mindkét kéz a levegőben, ez más kérdés, mondta, nem szigorúan mondta, nem is oktatóan, inkább álmodozva, a tekintete is olyan lett, mint a hangja, az más kérdés, belőlünk lengyelekből még mindig csöpög a romantika, nemcsak a zenében, nézze meg az irodalmunkat, csöpög az egész művészetből, na végre, gondoltam, itt is van egy pali, akit ugyanaz foglalkoztat, ami minket, közbevágtam, nem hagyta, hogy folytassam, tiltakozni akartam, ugyan, mondta, szakunderség, rengeteg kiaknázatlan tapasztalat, változott a hangja is, a tekintete is, a távolból beszélt, mint aki rálát valamire, amit mi, akik benne vagyunk abban, amit ő távolról lát, fel sem foghatunk, ő azonban izolálni képes magát, és így kimondani is képes azt, amit azok, akik, benne vannak abban, amit ő nagyon messziről és minden kétely nélkül lát, szerinte fel sem fogunk, mert azt csak onnan, a távoli emigrációból lehet látni.

Kialudtak a villanyok. A pincérek mintha készen álltak volna rá, mintha várták volna a pillanatot, máris gyertyákat hoztak. Andrzej a pincérre nézett, a pincér bólintott. Érdekes, amit mond, kezdtem, anyám mintha egy álmodozó gyerekhez beszélne, közbeszólt, Andrzejhez fordult, ugyan, kedvesem, de hát

ne legyen maga is olyan romantikus. Hozzátett valamit, Andrzej kedvéért tudott egy keveset lengyelül, úgy éreztem, egész másról beszél, mint amiről mi addig, Andrzej tiltakozott, nem szigorún, hanem aggodalommal, anyám arcáról eltűnt a gyengédség, a mosoly ugyan nem, de a tekintete elszánt lett, mint akit nem lehet eltéríteni attól, amit elhatározott. Andrzej váratlanul hozzám fordult, nos, és mi van Líviával, régen hallottam róla. Anyám megint lengyelül kezdett beszélni.

Ezek megbeszélik az én dolgaimat?

En is rég hallottam róla, mondtam. Megsajnáltam Andrzejt, a tekintetén láttam, hogy megbánta a kérdését, bizonyára ki akart csak menekülni abból, amibe anyám, nem tudtam minek szóló tiltakozása taszította.

Hoznád a bundámat?

Szeretné, ha járnánk egyet, ki kell szellőztetnie a fejét, vegyem a dzsekimet. Nem, nem, monda Andrzejnek a Hotel bejáratánál, nem kell, hogy megvárjon bennünket.

Sötét utcákon botorkáltunk a hóésésben, aztán egy szélesebbre értünk, ott égték a lámpák. A Kosciuskowski rakpart megint sötét volt, de a Visztula hídjait jól láttuk.

A Poniatowski körút sarkán egy háromemeletes ház mindegyik ablaka világos volt, az egyik földszinti lakásban többen ültek egy ovális asztal körül, merev testtartással nézték a televíziót.

A folyó felől fúj a szél.

A hídon csak úgy tudtunk haladni, ha nem karoltunk egymásba.

Nem tudom, monda a túlsó parton. Előre, aztán azt hiszem egy szélesebb úton balra.

Ez az? – kérdeztem a Zielenicka sarkán.

Balra, monda, de három utca is nyílik innen balra. Azt hiszem, a harmadik.

Számoltuk az utcákat. Ő monda az egyet, én a kettőt, ő a hármat.

Míntha nem valóságos járdákon, valóságos sötétségben, valóságos hóésésben mentünk volna, hanem elképzeltben, valami felé, ahová azon az éjszakán el kell jutnunk, anyám így akarta. Akkor már biztos voltam benne, hogy régen eltervezte ezt az utat. Nem a koncert volt a fontos, apám egykori útvonalát akarta velem bejárni.

Nem találtuk a Skaryszewska utcát.

Itt kell lennie, hajtogatta.

Kerestük a munkáskolóniák régi épületei, a foghíjak, a raktárepületek sorfalában.

Fél óra bolyongás után elindultunk vissza a sötét utcákon a híd felé. Most a túloldalon.

Nevetett.

Ötvenhétben sem találták már meg az utcát, Andrzej szerint csak egy nagyon hasonló másik utcát, de ő akkor is úgy érezte, hogy mégis ott járt, végigment azon az úton, amin apám a háborús Varsóban.

Siettünk a Poniatowskin. A Nowy Swiaton lánctalpas harckocsi csörömpölt. Tolta maga előtt, húzta maga után a fölkaavart havat.

De hiszen egy tank, nézd csak...

Úgy mondta, mint aki soha el nem felejthető régi ismerőssel találkozik, nézd, tényleg egy tank, nahát ezeknél is...

Andrzej fel-alá sétált a szálló előtt. Anyám arcán láttam némi cinkosságot, amikor belekarolt.

Nem akarta, hogy tudjam, mondta később Andrzej, amit ő már a vacsoránál elmondott anyámnak, a rádió bementa, hogy kihirdették az ostromállapotot és tankok indultak Gdansk felé.

Aludni akarok, aludni akarok, énekelte anyám ugrándozva a hóesésben.

Andrzej odalépett hozzá. Átkarolta a vállát. Gyengéd mozdulat volt.

Ugyanilyen gyengéd mozdulattal karolta át tíz évvel később a milánói Piazza Duomon.

Akkor is lassan emelte a jobbkarját.

Könnyű kendőt, talán egy hermelin bolerót teríthetett volna így anyám vállára. Ő meg mintha beburkolódzott volna a mozdulatba.

Így tettek néhány lépést.

Évek múltak el azóta, hogy Gádor szólt, adjam be a nyugati útlevélkérelmet.

Tényleg beszéltél Majorral?

Fenét, csak nem képzeled, a Major azt mondta, hogy neki azt mondták, miért kell a Zoltán László útleveléért közbenjárni, miért ne kaphatná meg a Zoltán László, ha kéri.

Álszent gazok. Szóval mégis szóltál Majornak?

Gádor vigyorgott.

Amikor megérkezett az útlevél, telefonáltam Livnek.

Nagyon régen nem beszéltünk már. Levelet sem kaptam tőle. Rámondtam a rögzítőjére, hogy elutaznék Párizsba.

Két nap múlva hívott vissza.

Mikor jössz?

Kell egy pár hét a vízumhoz.

Akkor mához egy hónapra a Café Luxemburg teraszán, az egy szerdai nap, délután négykor. Rendben?

A hangja mélyebb volt, lassabban beszélt, mégis amit hallottam, az mintha egy régi mondat folytatása lett volna.

Andrzej mozdulata mintha annak a mozdulatnak a folytatása volna a Piazza Duomon, amivel tíz évvel ezelőtt a Hotel Europeiski előtt átkarolta anyámat.

Ugyanolyan hirtelen elhatározással hívott, hogy tartsak vele, mint a varsói út előtt. Már nem koncertezett. Andrzej előadást tart egy konferencián Milánóban, gyere velünk, jó lesz. Felkereshettem már néhány híres színházi műhelyt, a Piccolo Theatróban még nem jártam.

Rendben, jövök.

A Piazza Duomon javították az aszfaltot, szurokcsíkokkal volt tele a tér. A Dóm lépcsőjénél anyám kiáltására fordultam vissza. Az egyik szandálja beleragadt a napsütéstől puha aszfaltba. Andrzej nyújtotta a kezét, azt mondta, lépjen ki a jobb szandáljából, anyám kilépett, Andrzej lehajolt, kirántotta a szandált az aszfaltból. Anyám hunyorgott az izzásban, próbált nevetni. Andrzej egy papírzsebkendővel meg egy kis fadarabbal tisztogatta a szandál talpát, aztán anyám elé tette, lehajolt, beléhelyezte a lábát. Istenem, gondoltam, ez a lenygel nagyon szereti anyámat. Arra is gondoltam, hogy ezt a szót valószínűleg tapintatból nem mondta ki sohasem, mert tudja, hogy anyám is szereti őt, de ezt a szót ő sem mondja ki, mert úgy érezné, hogy az a kimondás, a szó már csak másolat lehetne, odaadta valamikor egy másik életnek.

Hát ez megtörténhetett, apám elvitte azt a szót magával.

Semmit nem látok, nevetett anyám, amikor a fényből beléptünk a Dómba.

Úgy éreztem magam, mintha egy rafináltan megkonstruált színpaddal szemben állnék egy több száz éve tartó játék nézőjeként. Már a belépés előtt a homlokzat is mintha előfüggöny lett volna, a belső tér minden oldalról ugyanilyen előfüggönyre emlékeztető bejáratokkal volt megközelíthető, az öt oszlopsor, az oltársorok mint az osztott játékhelyek, és az egész tágult felfelé újabb emeleti terekkel.

Ekkora színházat még nem láttam, mondtam Andrzejnek. Az a kivételes az ilyen műalkotásokban, mondta komolyan, hogy mindenki azt fedezi fel bennük, amiben az őt foglalkoztató érzések kifejezését sejtí, számára semmi színpadias nincs itt, ő élvezi a csendek sokféleségét, ahogy a rengeteg kis színhelyről indulva összetalálkoznak és egymásra rétegződnek, ő ebben a fokozhatatlannak tartott, de mégis fokozódó ürességet érzi, miközben figyeljem csak, az üresség terében, így mondta, milliárd esemény történik. Anyám közöttünk állt, jé, mondta eltátott szájjal, az ámuló kislány régi bohócmaszkjában, Andrzej is ismerhette, mert azt mondta kissé korholóan, hát maga javíthatatlan kedvesem, nem kevésbé, mint maga kedvesem, vágta oda anyám.

Sétálnak még, átmennek utána a Pazzoli Múzeumba, látnia kell egy képet, mondta Andrzej, mert hivatkozni fog rá az előadásában, érdemes nekem is megnézni egy óra múlva találkozhatnánk a bejáratnál.

Nagyobbnak képzeltem, mondta a kép előtt.

Már megbocsáss a tájékozatlanságomért, de mit kell tudni a festőről?

Mindent, kezdett áradni a szó Andrzejből, mindent. Anyám továbbsétált. Elege van belőlünk, gondoltam, Francesco Guardi lagúna képe előtt álltunk. Nézd, mondta Andrzej Velence alkonyában nála nincs semmi karneváli, a mindennapiságával hatott rá, a hanyatlás, nem katasztrófaérzést váltott ki belőle, hanem a szemrevételezés higgadtságát, nézd, a lagúna üressége telítve van fényvel, de az égboltra mintha súly nehezedne, a vízfelület nyúlós, a körvonalak tépettek, a fény státusa tehát megváltozik, az üresség kivetkőztet mindent a megszokott funkciójából... Köhögőroham kapta el, anyám meghallotta, visszasetett, gyengéden ütögette a hátát. De hiszen már láttuk ezt a képet, mondta. Delftben láttuk ugye, ott, ahol hagymás heringet ettünk az utcai árusnál és sört ittunk rá. Az nem Guardi volt, hanem Vermeer, szedte össze magát Andrzej, és nem Delftben láttuk, hanem Hágában, csak a kép címe az, hogy *Delft lát-képe*, viszont a halat tényleg Delftben ettük, ennék most is valami halat, heringet, ihatnék rá hideg sört, lehetséges? kérdezte anyám, nem tudom, hol árulhatnak erre halat, töprengett Andrzej, menjünk a Galériába, úgysis ott kell találkozni a konzulátusi titkárral, sört biztosan ihatunk ott is.

Anyám előző nap segítséget kért a konzulátustól, hogy a másnapi repülőjegyek érvényesítéséhez ne kelljen egész nap telefonálgatniuk.

Elsétáltak a Piazza Scala irányába.

Andrzej a festmény előtt mintha a tíz év előtti gondolatát folytatta volna, amit a Hotel Europeiskiben nem tudott befejezni, a Dómban is ugyanaz a monomániás magányos nyomolvasó volt még mindig, mint aki űzőbe vett valamit, hajthatatlanul tapossa a sarat, és ha Varsóban tíz éve azért már megfontoltabbnak éreztem a szavait, mint amilyenek akkor lehetek, amikor anyámat megismerte, a régi láz helyén most már lemondást is éreztem benne, valami szökik és beérhetetlen, ugyanezt éreztem Gádorbán is, istenem, én húsz év múlva leszek annyi idős, mint most Andrzej, számomra vajon mi marad, tudom-e egyáltalán majd, hogy minek a nyomában járok. A Galéria felé igyekeztem és arra gondoltam, hogy Andrzejből sem, Gádorból sem az öregedésük hívta elő a lemondást.

Már messziről felfedeztem őket egy kávézó teraszán. Hárman voltak. A harmadik Tóth hadnagy.

Megálltam egy kapubejárónál.

A hajdani belüleges tiszt alig őszült. A koponyaboltozat szögletesebb, a szemöldök dúsabb, az állcsont nagyobb. A pólóing feszült rajta. Előrehajolt, együttérzően bólogatott. Anyám átvette a repülőjegyeket, megnézte, bólintott. Valami megnyugtatót hallhatott, mert nevetett, Andrzej barátságosan kezet nyújtott, mondott valamit, talán azt, hogy nagyon köszönöm.

Megvártam, amíg elbúcsúzik. Felállt, rutinosan meghajolt. Eltűnt a tömegben.

Minden rendben, mondta anyám. Azért ezek már nem a régi fickók. Udvarias, profi, okéztatva vannak a repülőjegyek. Ezt is megéltük. Kicsit sokat beszélt arról, hogy a magyar–lengyel barátság alapja a közös keresztény értékrend, meg hogy a rendszerváltás is közösen történt, és ez milyen jó, ez a másik világ otthon.

Andrzej hallgatott.

Ittam egy kávét, mondtam, hogy majd én fizetek.

A titkár is kávét ivott, mondta anyám.

Úgyis tartozom neki egy konyak árával.

Magyarul mondtam.

Anyám előrehajolt. Mintha homályosan látna, mert nem tette fel a kontaktlencséjét, pedig rajta volt.

Mondtam, hogy miért tartozom a konyakkal.

Ilyen öregnek és lemondónak még nem láttam.

Az asztalra könyökölt. Igyekezett úgy tenni, mintha a sétálókat bámulná.

Régóta készültem arra, hogy találkozom az egykori belügyessel, évtizedek óta. De most semmi csak a közöny.

Eltűnt mögüle a rendszer, amit képviselt. Megmaradt az igény a felhasználhatóságára.

Aztán a közönnél erősebb lett az undorom. Iránta is. Azok iránt is, akik felhasználják.

Ne mondjuk el Andrzejnek, kérte csendesesen anyám, hagyjuk ezt a sok szart, már olyan nehezen tartja magát, annyit beszél arról, hogy mi lett a lengyelekből, mindenből mi lett, semmi értelme annak, amit csinál, elég volt nekem egy kötél a fürdőszobában, ne mondjuk el neki.

Andrzej felállt. Persze, mondta magyarul.

Néhány szót tudott csak magyarul.

Anyámat nézte. Engem nézett.

Megismételte: persze.

Karon fogta anyámat. Nem búcsúztak. Szó nélkül indultak el a tömegben.

Anyám megállt.

Látja vagy csak gondolja, hogy keresem a tekintetét?

Beszélhettem magamban, mert egy fiatalember csodálkozva állt meg melletttem. Úgy nézett rám, mintha meg akarná kérdezni, hogy nincs-e valamire szükségem.

És valóban kimondta az első szót...

Elsiettem.

Sikátorhoz értem, két oldalt málló vakolatú falak, láthatók voltak a téglák, anyám a sikátor végén állt a sötétben, elfintorította az arcát, a kezét a farmerja zsebébe süllyesztette, mintha már csak a fintor lett volna az arca, álmodtam ezt azon az éjszakán a szállodai szobámban, Hotel New York, 94-es szoba, hu-

szonötezer lírát fizettem, nem tudom, miért őriztem meg a számlát, nem volt jelentősége, később a komód legalsó fiókjába tettem a Piccolo Teatro kártyáját is, amit a pénztárnál adtak félárú belépőként, anyám a sikátor végén elindult, minél közelebb ért, annál kevesebbet láttam belőle, mind a két keze a nadrágzsebében volt, de már nem ő állt előttem, hanem egy színész, talán a Mastroianni, próbáltunk, Gádor is ott volt, miért éppen ő? erre reggel gondoltam, talán olvastam, hogy Mastroianni álmában egyszer egy sikátorban járt, a vége a Cinecittába vezetett, be akart menni a kapun, nem fért át rajta, azt gondolta, hogy most ő lett a Gulliver vagy a világ lett Liliput, hol olvashattam? apám naplójában biztos nem, hol volt akkor még a Mastroianni, Liv egyszer megkérdezte tőlem, hogy mire emlékszem apámból, hát tulajdonképpen csak arra, amit anyám mondott róla, meg Gádor, de te mire emlékszel? kérdezte, hát arra, hogy belép a lakásba, az arcára nem, csak arra, hogy belép és ott van.

